

NOVA REVija 1983

mesečnik za kulturo, letnik II, št. 17-18

Ustanovitelj in izdajatelj

Cankarjeva založba v Ljubljani

Mesečnik izhaja ob denarni podpori Kulturne skupnosti Slovenije

Svet Nove revije

Janez Bernik, Niko Grafenauer, Tine Hribar, Andrej Inkret, Manca Košir, Taras Kermauner, Boris A. Novak, Marjan Rožanc, Dimitrij Rupel, Ivo Svetina, Dane Zajc (delegacija sodelavcev), Aleš Erjavec, Miran Hladnik, Drago Jančar, Milček Komelj, Borut Loparnik, Olga Mencej, Jernej Novak, Emil Milan Pintar, Janez Strehovec (predsednik sveta), Boris Višnovec, Aleš Vodopivec (delegacija širše družbene skupnosti)

Uredniški odbor

Drago Bajt, Aleš Berger, Aleš Erjavec, Niko Grafenauer, Andrej Inkret, Drago Jančar, Taras Kermauner, Manca Košir, Boris A. Novak, Dimitrij Rupel, Matjaž Potokar, Jože Snoj, Ivo Urbančič, Peter Vodopivec

Glavni in odgovorni urednik

Tine Hribar

Tajnik

Aleksander Zorn

Oblikovalec

Janez Bernik

Tehnični urednik

Cveto Jeraša

Lektor

Branko Gradlšnik

Uredništvo

Ljubljana, Vegova 2/1, tel. (061) 212 622

p. p. 170, 61001 Ljubljana

sprejemne ure v sredah in četrčkih od 12^h—14^h.

Celoletna naročnina 800 din, posamezna številka 80 din. Tekoči račun:

50100-603-41448 (Nova revija)

Naklada 2000 izvodov

Tisk

Tiskarna Tone Tomšič

Po mnenju Republiškega komiteja za kulturo je revija oproščena davka na promet s proizvodi

FRANZ KAFKA

- 1815 **Franz Kafka:** O prisposodobah, Most, Vrtavka, Vrnitev domov, O navidezni smrti, Iz dnevnikov
- 1831 **Tine Hribar:** Poslanstvo literature
- 1836 **Gerhard Neumann:** Obrat in odklon
- PROZA
- 1841 **Lójze Kovačič:** Junij 1938
- 1850 **Marko Uršič:** Sen grajske noči
- 1857 **Jože Snoj:** Diptih
- 1864 **Mitja Kamušič:** Feker
- 1866 **Lidija Gačnik:** Opus patheticus — Magdalena, Magdalena
- 1876 **Boštjan Seliškar:** Taksist
- POEZIJA
- 1880 **Milan Dekleva:** Narečje telesa
- 1885 **Niko Grafenauer:** Tostran, onstran
- 1894 **Štefan Remlc:** Ni dokončana risba sveta
- 1901 **Brane Mozetič:** Novi plesi
- O LITERATURI
- 1903 **Tine Hribar:** Sodobna slovenska poezija III
- 1911 **Alenka Goljevšček:** Mitomanija v literaturi in ideologiji
- INTERVJU
- 1921 Pogovor z **Ivanom Bohom** (Matjaž Potrč)
- TEKSTI O NIČU
- 1932 **Paul Celan:** Nič
- 1933 **Hermann Broch:** Zadnji izbruh blaznosti — Hitlerjev poslovilni govor
- ŠOLSTVO
- 1940 **Janez Suštaršič:** Srednja šola
- 1942 **Mišo Jezernik:** Quicquid delirant reges placuntur Achivi
- 1949 **France Bučar:** Od prosvetljenskega učitelja do usmerjenega izobraževanja
- 1961 **Peter Jambrek:** Kultura in temeljne človekove pravice III
- NAROD, NACIJA IN NACIONALIZEM
- 1967 **Taras Kermauner:** Slovenščina in vindišarstvo
- KRITIKA
- 1980 **Dimitrij Rupel:** Teliček in hrast
- 1986 **Ivan Urbančič:** Sprememba mišljenja in mišljenje spremembe sveta
- GLOSA
- 1993 **Mate Dolenc:** Treba je čimprej prepovedati časopis Delo, ker vznemirja javnost
- DOKUMENTI
- 1995 Dodatek k zapisniku članskega sestanka **Društva slovenskih pisateljev** v torek, 24. maja 1983 (I. Svetina, F. Stiglic)
- 1998 **Drago Demšar:** Ali je »zakoniti red« res takšen
- 2003 Izjava **Filozofske fakultete**
- 2005 K pismu Mice Černigojeve (**Janez Gradišnik**)
- 2006 Kako je D. R. iz Politikinje vesti skuhal politični marketing? (**Franc Šetinc**)

Franz Kafka O prisposodobah

Mnogi se pritožujejo, da so besede modrijanov zmeraj znova samo prisposodobe, vendar so neuporabne v vsakdanjem življenju, imamo pa samo to. Če modrijan reče: »Pojdi onstran«, ne misli, da moraš iti onstran na drugo stran, kar bi vsekakor lahko naredil, če bi bil uspeh poti tega vreden, marveč misli nekak pravljichen onstran, nekaj, česar ne poznamo, česar tudi on ne more natančneje označiti in kar nam torej ne more prav nič pomagati. Vse te prisposodobe hočejo pravzaprav povedati, da je nepojmljivo, in to smo vedeli. To, s čimer se trudimo vsak dan, so druge reči.

Na to je nekdo rekel: »Zakaj se branite? Če bi sledili prisposodobam, bi sami postali prisposodobe in s tem bi bili že rešeni vsakdanjega truda.«

Neki drug je rekel: »Stavim, da je tudi to prisposodoba.«

Prvi je rekel: »Dobil si stavo.«

Drugi je rekel: »Vendar žal samo v prisposodobi.«

Prvi je rekel: »Ne, v resničnosti; v prisposodobi si ti zgubil.«

Ivan Urbančič Sprememba mišljenja in mišljenje spremembe sveta

Premislek ob knjigi Miladina Životića »Revolucija i kultura«

V spoznanju, da spreminjanje sveta zahteva spremembo mišljenja, je vrhunec knjige »Revolucija i kultura« Miladina Životića.* Tega ne smemo razumeti tako, kakor da je kaka od mišljenja neodvisna sprememba sveta vzrok spremembe mišljenja. To bi pomenilo, da je sprememba mišljenja učinek spremembe sveta. S tem ne bi bili daleč od diamatske teze, da je mišljenje odraz objektivne stvarnosti. Vendar ali je mogoče ta odnos obrniti tako, da bi spremembi mišljenja sledila sprememba sveta? V tem primeru bi bila sprememba sveta učinek spremembe mišljenja. Je to mogoče trditi? Je razmerje med mišljenjem in svetom sploh mogoče primerno zagledati, če ga silimo v ozke meje sheme vzroka in učinka ali sheme nad in podrejenosti oz. odvisnosti ali sheme »odraza«?

Životić razume spreminjanje sveta kot družbeno in bitno človeško revolucijo. Mišljenje pa je sredina (medij) take revolucije. Vendar ne katero koli mišljenje. Nikakor ne tisto mišljenje, ki ga nosi in oblikuje evropska metafizična filozofija od Platona do danes, temveč neko novo mišljenje. To novo mišljenje je po eni strani kritika vsega dosedanjega metafizično-filozofskega mišljenja in njegovih izpeljav, po drugi strani pa nosilni medij revolucionarne prakse spreminjanja sveta, tj. revolucije. Gre torej za dva bistveno različna načina mišljenja, če je beseda »način« tu sploh primerna. Gre

za dosedanje, namreč metafizično in za novo revolucionarno mišljenje.

Kako Životić razume ta dva načina mišljenja, kako ju razločuje? Po njegovem izvajanju lahko na kratko rečemo takole: za dosedanje metafizično-filozofsko mišljenje in za vsako v tem obzorju vedé ali nevede zadržujoče se mišljenje je bistveno značilno nahajanje (najdevanje) sebe kot duha v dejanskem, tj. v obstoječem svetu. To mišljenje se kot duh najde v vseh institucijah, torej v vseh *postavah* obstoječega sveta in se tako — srečujoč se s seboj v svoji objektivizaciji — potrjuje. Resnica tega mišljenja je v skladnosti ali *soglasju* med njim in svetom. Isto je z mišljenjem, ki se ima za »odraz« sveta. (Glej zadnje poglavje Životićeve knjige!) Bistveno za novo mišljenje pa je po Životiću *sprostitve* sebe od obstoječega sveta in od vseh njegovih postav kot od svojih okovov; je upor obstoječemu svetu in vsem njegovim postavam; je *nesoglasje* z njim, ni njegov odraz. To je le ena, namreč kritična stran novega mišljenja. Druga njegova stran je *preseganje* obstoječega sveta, ki se izpolnjuje v obrnjenosti k še ne obstoječim, k še ne objektiviranim *možnostim* človeškega bitja in sobitja; in prav v tem je sredina revolucije. To novo mišljenje je v obeh svojih momentih za Životića izkazovanje nove človeške svobode.

Sedaj je najbrž treba opozoriti na to, da mišljenja tu ne smemo razumeti kot kak psihični proces, ki se odvija nekje človeku pod kožo, niti ne kot kak informacije obdelujoči in predelujoči proces. Tak psihološki ali kibernetični način gledanja na mišljenje le-tega sploh ne pripusti v njegovem izvornem človeškem bistvu. Mišljenje je

najprej izvrsten edinstven človekov odnos do bivajočega, bodi tistega, ki je človek sam, ali vsega drugega, ne-človeškega bivajočega, ki je v obeh primerih lahko dejansko obstoječe, možno, realno in še v mnogo drugih načinih svoje *biti*. Sprememba mišljenja je zato tudi že sprememba človekovega odnosa do vsega bivajočega, je sprememba človekovega mesta in smisla v »svetu«, tj. v celoti bivajočega. Zato je tudi sprememba človekovega odnosa do vseh zgodovinsko-družbenih *postav*. (Institucij materialne, duhovno-kulturne ali normative narave), je sprememba odnosa do sebe samega in do svoje dejavnosti, ki se s spremembo mišljenja tudi sama spremeni (jo človek tako spremeni). Zato je razločevanje dveh načinov mišljenja pri Životiću centralnega pomena. Vendar pri njegovi zahtevi za spremembo mišljenja spet ne gre za to, da zdajle mislimo kako stvar tako, potem pa svoje mnenje o nji spremenimo itd. Tako razumevanje spremembe mišljenja je zgolj vsakdanja človeška zmeda in prevrtljivost. Tu mislimo na tak vse-zajemajoč način mišljenja, ki šele izvorno odpira perspektivo, tj. tisti temeljni *vidik*, *znotraj katerega in skozi katerega se nam bivajoče sploh šele izvorno pokaže* v tem, *da je in kaj je*. Mišljenje — izvorno dojeto — je torej tisti izvrsten edinstven odnos, v katerem se sploh šele *izvorno* srečujemo z bivajočim; odnos v katerem nas bivajoče šele pri-zadeva (sreča) v tem, da je in kaj je. Tu torej še nikakor ne gre za kaka naša mnenja o bivajočem, ki si jih lahko od danes do jutri preoblačimo (kakor da bi to preoblačenje naših mnenj že bila sprememba mišljenja). Pri spremembi mišljenja gre za izvorno (novo) srečanje z bivajočim samim in seveda tudi z nami samimi kot za-se bivajočimi bitji. Sprememba mišljenja — če jo mislimo začetno, izvorno — je torej *odprtje* (novega, glede na obstoječega drugega) temeljnega *vidika* (platonsko rečeno: *vrhovne ideje*) razkrivanja bi-

vajočega in/ali srečevanja z bivajočim, je vzpostavitev (novega) *odnosa* do bivajočega. Očitno je, da se taka sprememba mišljenja v zgodovini ne dogodi zelo pogosto, vendar je vsakokrat *edinstvena zgodba epohe*. Zato taka sprememba mišljenja najbrž ni kaj, kar je odvisno zgolj od človeške »dobre« volje ali pronicljivosti. Skrivnosten je izvir teh sprememb.

Če ima Životić pred očmi dva temeljno različna načina mišljenja, moramo to različnost poskusiti razumeti iz naznačenega bistvenega in izvornega smisla mišljenja. Najbrž ne smemo zožiti in skrajšati Životićevo intencijo, ko razločuje dva temeljno različna načina mišljenja. Životićevo — čeprav tematično neizpeljano — razločevanje dveh načinov mišljenja in s tem človekovega odnosa do vsega in do sebe samega zarisuje celotno obzorje njegovega filozofiranja v knjigi »Revolucija i kultura«. S tem razločevanjem je zarisano tudi obzorje Životićeve kritike sodobnih družb, sodobnih ideologij in tudi kritike vse dosedanje metafizične filozofije, *kakor se le-ta pokaže znotraj obzorja tega razločevanja*. Sem šteje Životić tudi dosedanji marksizem-leninizem in še mnoge sestavine same Marxove misli, čeprav tega ni razločno razvil. V tem je pravzaprav posebna zanimivost in novost te Životićeve knjige, da je namreč v tej svoji sestavini obračun z mnogimi temeljnimi postavkami marksizma-leninizma, ki jih je avtor dotlej še sprejemal. Seveda je tudi poskus nove radikalnejše utemeljitve revolucije v novem odnosu do »sveta« (torej v drugačnem mišljenju).

Zazdaj puščam ob strani vprašanje ali prej naznačeno Životićevo razločevanje dosedanjega in novega mišljenja zares presega epohalno obzorje metafizične filozofije. To namreč Životić izrecno zatrjuje. To vprašanje se mi zdi glede na Životićevo študijo temeljno, zato se bom k njemu vrnil pozneje. Zdaj želim najprej pokazati, kaj naznačeno Životićevo razločevanje mišlje-

* Miladin Životić, Revolucija i kultura. Prilog kritici savremenih ideologija. Filozofske studije, Beograd 1982.

nja njemu omogoča. Natančneje rečeno: kaj nam to in takšno razločevanje načinov mišljenja in s tem razločevanje odnosa do vsega in do sebe samih omogoča zdaj in tu. Kakšno *stališče* nam daje v našem svetu in katero perspektivo nam s tega stališča odpira to razločevanje načinov mišljenja v našem faktičnem prostoru in času, v naši današnji kulturi, bodi ožji slovenski, jugoslovanski ali svetovni?

Odgovor na to vprašanje nam daje IV. oddelek Životičeve knjige, ki nosi naslov »Savremeno društvo i perspektive oslobodjenja«. V tem oddelku sta prvi vrh knjige 14. poglavje z naslovom »Građansko društvo i građanska prava« in 15. poglavje z naslovom »Politbirokratsko društvo i njegova ideologija«.

Že ta naslov sam, namreč »sodobna družba in perspektive osvoboditve«, nakazuje svoj izvir v obzorju prej naznačenega razločevanja mišljenja. Na eni strani je državljanska družba (celota vseh obstoječih postav, državljanski kozmos) in njeno z njo soglasno (resnično!), njo potrjujoče in ohranjujoče mišljenje oz. spoznanje. Na drugi strani so perspektive, tj. *vidiki* osvoboditve človeka iz ujetosti v ta državljanski kozmos (in tudi njemu lastni kaos!), je preseženje tega kozmosa v obratu k človeškim možnostim, torej v uporabi, v nesoglasju tega mišljenja z obstoječim svetom — v revoluciji. Videti je, da ta Životičeva misel, če jo primerjamo z dosedanjo marksistično kritično teorijo, ni kdo ve kako nova. Vendar se od tradicionalnega (kritičnega) marksizma ta misel razlikuje po tem, KAKO se ji kaže državljanski kozmos in način preseženja le-tega. Dravljanjski kozmos se kaže tu v svoji epohalni bistvenosti, namreč kot zgodovinska vzpostavitev lastnega smisla *svobode*. Dravljanjski kozmos je zgodovinska udejevitve svobode kot *sistema svobode* in ima svoj duhovni izraz v Heglovi filozofiji in vsej filozofiji tako imenovanega nemškega idealizma. Ta sistem svobode,

kateroga dejanskost je narodno državljanska družba v svoji državi in povezanost le-teh v svobodno svetovno »zvezo narodov« (to je šele državljanski kozmos), je najvišja in doslej še vedno nepresežena zgodovinsko dejanska oblika svobode. V tem zgodovinsko dejanskem državljanskem sistemu svobode imajo — in *samo* tu imajo — vse dosežene svobode in pravice državljanskega človeka naše epohe svoje *edino in edinstveno* mesto in faktičnost. Ta državljanski dejanski sistem svobode je še vedno nepresežen, čeprav je bitno ogrožen, o čemer bomo še govorili. To so osnovne izhodiščne postavke Životičevega premišljanja. To je spoznanje in predvsem *pripoznanje epohalne bistvenosti državljanskega sistema svobode* tudi še za nas danes, ne pa morda le za začetno fazo razvoja moderne državljanske družbe. Zato je to obenem tudi zavrnitev totalitaristične ukinitve te svobode bodi v nacifašizmu ali stalinizmu »realsocializma«. V tem je novost Životičeve knjige. Zato pravi Životić dosledno iz duha te misli med drugim izrecno:

»S tem individualističnim pojmovanjem smisla družbene skupnosti, prava in človeške narave [bistva] so izražene tiste težnje po človeškem dostojanstvu in svobodi, ki jih morajo prevzeti in naprej razvijati dežele, ki hočejo graditi socializem.« (121)

Da je to rečeno že glede na dežele tako imenovanega »realnega socializma« in njihovo ideološko zavračanje, v stvarnosti pa golo teptanje tiste svobode, ki jo je državljanska družba že dosegla, je očitno. Ta stavek je že kritično polemičen; meri na najhujšo obliko zatiranja svobode v sodobnem totalitarizmu.

Seveda Životić ne smisli, da je udejanjenje sistema svobode v državljanski družbi in njeni državi že tudi nepresegljiva, končna oblika človeške svobode. Zato Životić prikazuje — sledeč pri tem Marxovi kritiki — notranje meje državljanske svobode. Vendar Životić gre še čez to in skuša po-

kazati, da gre v sodobnih zahodnih državljanskih sistemih svobode le za rafinirano (torej ne tako grobo in očitno) obliko totalne oblasti in kontrole. Prikazuje »labilnost«, ogroženost, nezavarovanost sodobne državljanske družbe pred padcem v totalitarizem nacifašističnega ali »realsocialističnega« tipa. Prikazuje izigravanje in izvolitev državljanske svobode v sodobnih, monopolnemu kapitalu podrejenih sistemih proizvodnje. Prav zaradi tega je po Životiću tudi potrebna revolucija, sprememba tega sveta v smeri preseženja omejenosti, negotovosti in izvotljenosti svobode v sodobnem državljanskem sistemu svobode.

Vendar je Životić v izpeljavi te svoje analize nejasen, ni v skladu s svojo lastno temeljno intencijo. Kar je treba pri tem posebej in najprej poudariti, saj v Životičevi knjigi ni izvedeno do polne očitnosti in jasnosti, je bitna *samovoljnost* vsakega totalitarizma kot gole ukinitve državljanske svobode. Životić sicer izreče odločilni stavek: »Totalitarizem pomeni samovoljno ukinitve državljanskih svobod« (126). Za nacifašistično ali leninistično-stalinistično »realsocialistično« totalitarno diktaturo ni potemtakem v zgodovinski dejanskosti državljanskih družbi (torej v naši epohi) nobene *nujnosti*, neogibnosti ali utemeljitve, bodi »dialektične« ali drugačne. Teptanje epohalne državljanske svobode in z njo človeškega dostojanstva ostaja samovolja, ki je ni mogoče utemeljiti kot nujnosti na poti graditve kakega bodočega rajskega socializma ali bodoče čudežne svobode. Padec državljanskega sistema svobode v (»levi« ali »desni«) totalitarizem je prevrat, ki ga izvede samovoljna sila, je uničevalni udar samovolje. Sledeč do sem Životiću pa moramo sedaj opozoriti na neko nejasnost. Životić namreč svojo analizo sodobne državljanske družbe, predvsem njenega kapitalističnega načina proizvodnje v procesih povezanosti birokracije, tehnokracije in monopolnega kapitala za izkoriščanje vsega, izpeljuje tako,

kakor da je ukinitve državljanske svobode v sodobnem državljanskem kozmosu *nujna posledica* teh procesov. Takole pravi o današnjih razvitih državljanskih družbah:

»Vse večja koncentracija kapitala prinaša koncentracijo politične moči. Nastaja nov način kvazi-demokratskega monopola oblasti: dve stranki reda, ki se izmenjujeta na oblasti in katerih programi se ne razlikujejo, vzpostavljata monopol oblasti; koncentrirta vso politično moč. V obliki parlamentarnega kvazi-pluralizma vladata kot sili totalne kontrole družbenega življenja.« (127)

Čeprav bi bilo to tudi res tako, so zahodne državljanske družbe kot zgodovinsko dejanski sistemi svobode vendarle še neskončno daleč od totalitarizmov nacifašističnega ali »realsocialističnega« tipa. Omejenost in ogroženost svobode v prvih je nekaj popolnoma drugega kot samovoljno teptanje svobode v drugih. Nikakor namreč ni mogoče pri tem trditi, da pravno zajamčene človekove svobode in pravice v sodobnih državljanskih sistemih svobode *niso nič drugega* kakor formulacije interesov monopolnega kapitala, četudi mu ustrezajo. Ni mogoče prezreti *radikalnih omejitev* monopolnega in drugega kapitala po družbenih, lahko rečemo *dejansko socialističnih vsebinah* sodobnega državljanskega sistema svobode, v zahodnih državljanskih družbah in državah. Negotovost in grozeči propad sodobnega državljanskega sistema svobode — čeprav še tako sistemsko omejene — v totalitarizem tega ali onega tipa še nikakor ni dejanski totalitarizem. Ta ostaja kljub vsemu *akt samovolje* brez vsake nujnosti ali utemeljitve v tej družbi ali v njenem načinu proizvodnje. Analiza državljanske družbe oz. državljanskega kozmosa lahko izvede *pogoje*, ki so za tak propad ali prevrat potrebni. Vendar pogoji so vedno le *možnost česa*, ne pa že *dejanskost*. (V Životičevem novem mišljenju k človeškim možnostim se je zato treba ozirati tudi na *to mož-*

nost propadal) Za dejanski propad oz. prevrat sodobne državljanske družbe v totalitarizem (»desni« ali »levi«) je ob vseh zanj potrebnih pogojih potreben še odločilni *uničevalni akt — udar — samovolje*. To kažejo tudi vsi zgodovinski primeri nastanka totalitarizma tega ali onega tipa. Ta akt ni utemeljiv v kakih nujnostih obstoječega državljanskega kozmosa. Vsaka izpeljava take utemeljive totalitarnega prevrata državljanskega sistema svobode je že bitno opravičenje tega prevrata, tega udara, je prikrivanje njegove samovolje. Vsaj v tem nam danes ni treba slediti leninistično-stalinistični »dialektiki«. Neogibno je namreč, da se novo revolucionarno mišljenje, kakor se zanj zavzema Životić, izkazuje tudi in najprej v lastnem razkritju *bistva sodobne državljanskega sistema svobode*, ne pa da pri tem sprejema sheme dosedanje miselne tradicije, najsij tudi bo marksistično-leninistična. Zato stalinistično-ideološka »analiza« sodobnega državljanskega kozmosa za novo kritično in revolucionarno mišljenje ne more biti kar brez nadaljnega sprejemljiva, ker prikriva njegovo pravo bistvo. Kritika sodobnega državljanskega kozmosa mora segati neprimerno globlje kot pa je zvajanje vsega na »monopolni kapital«, »izkoriščanje« ipd. Take sheme so brez bistvene razkrivajoče in kritične moči. Postale so strašila, ki ne preženejo nobenega vrabca več. Sprememba mišljenja (pravzaprav ovedenje svojega celotnega epohalnega obzorja) mora biti radikalna. To pomeni: zadnji domet kritičnega novega mišljenja v sodobnem državljanskem kozmosu ni in ne more več biti kapital, ta *deus ex machina* dosedanjega marksistično-leninističnega mišljenja in njegove »kritične analize«. Zakaj ta njegova »kritična analiza« državljanskega sistema svobode je v bistvenem zmeraj le pripravljajenje »realsocialističnega« stalinističnega totalitarizma. V tem pogledu, namreč prav v kritični analizi sodobnega dr-

žavljanskega kozmosa kot zgodovinsko dejanskega sistema svobode Životić še vedno ni do kraja dosleden v izpeljavi svoje lastne intencije. V tej intenciji ne gre za pomiritev z obstoječim državljanskim kozmosom in njegovim sistemom svobode, temveč najprej za *priznanje* njegove epohalne bistvenosti tudi in predvsem za revolucionarno preseženje njegovih lastnih mej. Kot takega ga je treba sprejeti kot edino izhodišče revolucionarnega preseganja. Totalitarizem »realsocialističnega« stalinizma pa nikakor ni presežnejše državljanskega sistema svobode, ampak je padec, nazadovanje. Tako razumem to Životičevo osnovno intencijo in trdim, da je on v analizi sodobnega državljanskega kozmosa ni jasno izpeljal. Mnogo poslednejši je Životić v svoji kritiki stalinističnega »realsocializma« v 15. poglavju: »politbirokratska družba in njena ideologija«. Zametke poti revolucionarnega preseganja državljanskega kozmosa vidi Životić v sodobnem evrokomunizmu. Posebno pozornost posveti uporom v sodobnem svetu (16. poglavje). Teh njegovih zanimivih izvajanj žal tu ne morem ponavljati.

Naj na kratko povzamem Životičevo podobo današnjega sveta. Dravljanska družba s svojim sistemom svobode je v svoji epohalni bistvenosti in kljub vsem svojim pomanjkljivostim, svoji notranji meji in ogroženosti svobode najvišja dejanska zgodovinska oblika sodobnega družbenega bivanja človeka. Je dejansko zgodovinsko nepresežena oblika svobode. Totalitarizem tako v nacifašistični kakor tudi v leninistično-stalinistični »realsocialistični« različici ni preseženje državljanske družbe in državljanske svobode, temveč le samovoljno in nasilno uničenje, teptanje in s tem padec nazaj pod dosežek državljanske epohe. Ta totalitarizem *ni niti pot* k višji, čez državljansko segajoči obliki svobode, ampak zaprtost poti, zagrnenost obzorja prihodnosti. Zato je še danes — in danes morda še bolj kot nekoč

— državljanski sistem svobode po svoji odprtosti za gibanje dejanske revolucije edina možnost preseženja lastnih omejenosti svobode in za vzpostavitev svobode v tisti obliki, ki jo avtor imenuje socializem. Potemtakem ima sam državljanski kozmos v sebi tudi možnost svojega preseganja — revolucije kot poti k socializmu, k novi obliki svobode.

Podani celostni obris sodobnega sveta, ki je še vedno državljanski kozmos in ki vključuje tudi načine svoje izrojenosti v totalitarizem »levega« ali »desnega« tipa in prav tako svojo odprto možnost revolucionarnega preseganja svojih omejenosti v smeri socializma, ta podoba nas sedaj vrača nazaj k začetku (počelu) Životičevega preišljanja, namreč k razločevanju dveh načinov mišljenja. Sedaj se nakazuje, da si ta dva načina sopripadeta, da sta sovisna. Pripoznavajoč misliti epohalno bistvenost državljanskega sistema svobode (državljanskega kozmosa, svetovnega reda) kot tistega obstoječega, ki je podlaga in pogoj revolucionarnemu preseganju v sredini (mediju) novega mišljenja — ta dva načina mišljenja spadata skupaj. *Mišljenje* obstoječega državljanskega sistema svobode, ki ima svojo resnico v soglasju s njim, in *mišljenje* revolucije kot preseganje v smeri možnosti človekovega svetovnega prebivanja sta sicer dva v skrajno medsebojno spornost spopadena, obenem pa nujno skupaj spadajoča načina mišljenja. Prvo potrjuje in ohranja obstoječi kozmos, drugo ga podira in odpravlja, naravnano je *preseganje*, v smeri odprtih možnosti, ki se šele z njimi odpirajo. In prav s tem sta eno drugemu pogoj. Ta dva načina mišljenja torej, katerih razločevanje je — kot smo rekli — obzorje vsega Životičevega preišljanja, se zdaj kažeta kot nekaj nujno sočasno skupaj spadajočega. Med njima ni kake časovne ločnice. Ni eno stvar preteklosti in drugo stvar prihodnosti. Nasprotno, eno ne more biti brez drugega, ker je eno druge-

mu pogoj. Še natančneje rečeno: epohalno bistvena *sovisnost* teh načinov JE ENO epohalno edinstveno, a obenem v sebi skrajno sprito, torej »dialektično« mišljenje, ki se izkazuje v stalnem iznosu te svoje spornosti. Mišljenje seveda v tistem smislu, kakor smo ga na začetku naznačili.

O mišljenju govori Životić v zadnjem, 20. poglavju svoje knjige, ki ima naslov »*sprememba v mišljenju in mišljenje spremembe sveta*«. Tu je sicer filozofski vrhunec njegove knjige, vendar ni mogoče reči, da je Životić to svojo misel jasno izpeljal v smislu osnovnih intencij cele knjige. Temu najtehtnejšemu problemu je posvetil najmanj prostora, komaj šest strani. In vendar gre tu za temeljno odločitev o celotnem metafizično-filozofskem mišljenju Evropske zgodovine. Životić odloči, da je vse metafizično-filozofsko mišljenje, katerega vrhunec je po njegovem prepričanju dosežen pri Heglu, potrjujejoče in ohranjajoče mišljenje in/ali znanje državljanskega kozmosa in je njegova resnica *soglasje* s tem kozmosom (»svetom«). To je po Životiču »logika starega sveta«; možnosti prihodnosti, novega sveta pa s perpetuiranjem te »logike« ni mogoče dojeti. Dosedanje mišljenje (»logika«) je *znanje* o obstoječem svetu, novo mišljenje je *razumevanje* človeških možnosti. Životić pravi takole:

»Znanje o človeku, o njegovi zgodovini, o realnosti v kateri živi, o njegovem obnašanju itd. ne zadošča za mišljenje človeške realnosti. Poleg znanja je potrebno tudi *razumevanje* njegove subjektivnosti, tistega, kar se ne more do konca objektivirati, kar ni zvedljivo na opredmetene oblike človeške realnosti. Zakaj najgloblji smisel človeka je v tisti realnosti, ki se ne izkazuje v obstoječih oblikah objektivacij, — namreč v človeških možnostih, da spreminja in presega dano stanje, je v intencionalnem značaju človeške zavesti, naravnane k še ne obstoječemu.« (187).

Za Životičev premislek je naravnost fatalno to, da zvaža metafiziko (vso metafizično filozofijo) na *potrjujoče in ohranjajoče* mišljenje obstoječega (državlanskega kozmosa); postmetafizično, novo, revolucionarno mišljenje pa na gibanje *preseganja* tega obstoječega v smeri še ne objektiviranih možnosti. S tem namreč Životič epohalno metafizično-filozofsko mišljenje popolnoma samovoljno degradira in tako zgreši njegovo bistvo. Zakaj epohalno dovršeno metafizično-filozofsko mišljenje je v obzorju svoje dovršitve prav radikalno *zedinjenje* obeh prej omenjenih mišljenj v edinstveno, samo v sebi skrajno sporno in v tej spornosti ENO mišljenje; — *in prav kot tako je šele dovršena metafizika*. To in prav to se zgodi z Nietzschejevo filozofsko mislijo, ki odpre obzorje radikalne dovršitve evropske metafizike s sklenitvijo *postajanja in biti* (des Werdens und des Seins) v *eno*. Kdor ima za to posluš, ta naj temu prisluhne. Pred tem dejstvom, pred to epohalno zgodbo si ni mogoče več zatiskati ušes. Životič v sklepu svoje knjige svoje misli ni dognal do

jasnosti o tem fundamentalnem problemu našega sveta, naše usode. Najbrž smo danes in bomo še dolgo na tem, da nam obzorje dovršene metafizike (torej *Nietzsche* in le deloma Marx) še vedno nosi in bo še dolgo nosilo naše možnosti bivanja tako na način *obstoječega* — tj. državlanskega kozmosa — kakor tudi na način *gibanja revolucionarnega preseganja* obstoječega v smeri *njegovih* (in to pomeni ravno: *človeških*) možnosti in projekcij. Še daleč pa je za nas »svet postmetafizike«, če smemo sploh tako reči. Kaj ni ravno »premaganje« metafizike na tak način pravzaprav že prvi korak k totalitarizmu? Zato se bomo morali še odvaditi podcenjevanja metafizike in tudi praznega ponašanja s »premaganjem metafizike«. In treba se bo povedati, da se z zapuščanjem ograde (ethosa) metafizike (in s tem tudi marksizma) podajamo v brezpotno divjino neznanega in srditega, kjer ne moremo vnaprej vedeti, kam nas bo pripeljalo utiranje poti v tej divjini. Vendar le ta neizčrpna divjina hrani svobodo.

Mate Dolenc Treba je čimprej prepovedati časopis Delo, ker vznemirja javnost

Noben časopis, ki so ga v zadnjem času zaplenili zaradi vznemirjanja javnosti, niti noben pesnik, ki so ga v zadnjem času zaprli, me ni tako vznemiril, kot me vsak dan vznemiri časopis Delo s poročili o stanju, v katero smo zabredli. Seveda velja to tudi za druge časopise, tudi tiste z juga, na primer Danas, vendar največ vendarle berem Delo, Delo je namreč moj lokalni časopis, ki ga dobim v roke vsak dan med kosilom — koliko časa bodo ta kosila še kolikor toliko redna, pa ne vem. In tega, da ne vem, ali bodo kosila še nekaj časa redna, je tudi krivo Delo, saj me s svojim vznemirljivim poročanjem o stanju moje države vsak dan navaja na to misel — koliko časa bom še redno jedel? Že samo to je zadosten razlog, da sem vznemirjen, in če sem vznemirjen zaradi časopisa, ki ga berem, ga je treba prepovedati — ali pa zapleniti vse vznemirljive številke (dvomim pa, da bi kakšna številka po tem kriteriju sploh izšla).

Že nekaj časa iz Dela izrezujem najbolj vznemirljive članke in jih spravljam v posebno mapo. Če bom namreč kdaj zaprt zaradi svojega vznemirjenega odnosa do te države, mi bodo ti listki rabili v zagovor; pokazal jih bom preiskovalcem in rekel — vidite, ZATO je moj odnos tak. In izrezki bodo iz osrednjega glasila SZDL in ne iz kakšnega zanikrnega emigrantskega tiska. Zanesem se na to, da bo s tem moja krivda občutno manjša, kajti velik del je bo padel na Delo — zakaj ga pa niso o pravem času zaplenili, posebno potem, ko sem sam to predlagal?

Navedel bom samo en primer.

Po vseh tako vznemirljivih ukrepih imperatorja Minga, ki naj bi nas po njegovem

lastnem zatnjevanju pripeljali na boljšo pot, me je namreč zelo vznemirilo poročilo iz zbora republik in pokrajin skupščine SFRJ o sedanjih gospodarskih razmerah in možnostih, da bi položaj izboljšali — prebral sem ga v Delu, v četrtek, 31. marca 1983. Že v naslovu je vznemirljiv stavek, namreč: »Zvezna vlada ni pripravila natančne analize o tem, kaj so prinesli ukrepi.« Nefair je do mene, da mi takole vznemirljivo prikazujejo delovanje zvezne vlade. Sprejela je neke ukrepe, zaradi katerih ne smem več v tujino, ne smem se peljati z avtom dalj kot dvesto kilometrov od domače hiše (ker moram računati še pot nazaj), ne smem nič uvoziti, kupovati moram vse dražje stvari, devize so mi, v prid države, čisto nedosegljive — no, pa to so samo moji problemi, ki se nikogar ne tičejo. Vlada je sprejela tudi množico ukrepov, ki so namenjeni gospodarstvu, kmetijstvu, bankam. In o teh stvareh berem pravo grozljivo v tem inkriminiranem poročilu iz skupščine. Poročilo poroča o tem, kaj so poročali delegati. Delegati so poročali o stanju v državi PO ukrepih, ki jih je sprejela zvezna vlada. Iz teh poročil lahko sklepam, da skuša zvezna vlada spodkopati to državo, čeprav mogoče (?) to ni njen čisto neposredni namen. Vem, da pri sodnem obravnavanju literarnih zadev ni lepo, če se proti avtorju uporabljajo iz celote iztrgani deli, vendar zaradi dolžine poročila o poročanju delegatov tu res ne morem navesti čisto vsega, kar je pisalo, in bom z bistvenimi stavki iz poročila podal le splošen vtis in atmosfero, ki me je ob branju čisto upijanila z vznemirjenjem, tako, da bi se bil najraje kar sam izročil preiskovalcem s samoobtožbo, da sem pretirano vznemirjen in kot tak nevaren družbenopolitičnemu sistemu.